

Egyházi mozgalmak.

A német kormánynak a r. katolikus egyházra nézve teljes szigorral folytatott intézkedései mindinkább kiváló vonását képezik az európai ügyeknek. Legközelebbi időben az érsekek és püspökök elfogatása s bebörtönözése van napirenden, mivelhogy a halhatatlan vatikántól sugalmazott főpapok inkább akarnak Istennek engedelmeskedni, mint az embereknek; s a katolikus clerus immár kénytelen választást tenni a két ur között, melyiknek engedelmeskedjék, az állam törvényeinek és tekintélyének-e, vagy pedig szellemi fejének, az Isten helytartójának ott a hegyeken túl. Az ultramontan párt maga részéről semmit sem mulaszt el a nép lelkének megnyerésére, s a kormány szigorú eljárásában elég alkalmat talál ama hatalmas szó „az üldözés” hangoztatására, ez úttal biztosítandó maga részére az általános rokonszenvet. Többi közt Ledokowszki érsek, egy hosszú körlevelében, saját állapotát a megváltó kinszenvedéseivel hasonlítja össze, s azon meggyőződését fejezi ki, hogy „keresztje, bármily nehéz legyen is, csak rövid ideig fogja az ő vállait nyomni”. E pártnak vigaszul szolgál az a visszaemlékezés is, miszerint 1837-ben egy póseni érsek egészen hasonló körülmények közt volt börtönbe vetve, s e kemény rendszabályt csaknem közvetlenül oly erős felébredése követte a katolikus érületnek, hogy az ép eszközül szolgált a valódi ultramontanizmusnak, a melynek kiirtására volt intézve. Azonban nagy a különbség az idők és körülmények között, s hogy a mostani eljárás is hasonló eredményben végződjék, alig remélhető. Azon idő óta a pápa tekintélyét erősen meggyengítették a korszellem liberálizáló áramlatai, s a közelebbi évek nagyszerű politikai eseményei; s aztán azt sem hagyhatni minden figyelem nélkül, hogy 1837-ben nem volt a porosz államnak határozott, erős jellemű s fényesebb tehetségű feje, s jelenleg ott van Bismarck.

A szőnyegen levő kérdést illetőleg, Bismarck most is mint mindig határozottan kimondja, hogy neki semmi köze a katolikus egyház tanaival. Ám fogadják el a pápai csálhatatlanság dogmáját, vagy bármi más hitczikket, neki koránt sincs ellenére, csakhogy ne tagadják meg, azt a hódolati hűséget, a melylyel minden polgár tartozik az államnak. A papokat az állam fizeti, s ennél fogva az állam hatalma s felügyelete alól nem vonhatják ki magokat; aztán az állam érdeke kivája azt, „hogy bármelyik felekezeti papsága oly nevelésben részesüljön, mely azt érintkezésbe hozza a jelenkor legjobb és legigazabb eszméivel, s az egész társadalom érdekeivel“, és hogy az állam megvédessék azon veszélyek ellen, a melyek egy tudatlan lelkészi kartól áradhatnak szét.

Oly nehéz, kivált a szabadság rajongásig lelkesült barátjának egyelőre elhatározni, ha a német kormánytól életbe léptetett rendszabályok igazságosak-e vagy bölcsek, mivel itt a távolban nem ismerhetjük eléggé, mily veszélyeknek van kitéve a rendkívüli események folytán oly villámgyorsan megalakult német egység, s vajon a katolikus népség kebelében nem rejlik-e a vallás rokonságánál fogva némi vonzalom a most legyőzött, de e legyőzetését megboszulni csak alkalomra váró francziák irányában; hogy a német papság nagy része rokonszenvez a franczia clerussal, az iránt nem lehet kétség, mindön az ultramontanizmusnak nincs más hazája Róma városán kívül. Az köztudomásu, hogy a franczia-német háboru Róma befolyásának tulajdonitandó. Bizonyos, hogy a hadizenet csaknem azon egy időben történt a pápai csálhatatlanság kiáltásával; s bizonyos, hogy jézsuitai befolyás volt működésben a Tuillériák palotájában, különösen Eugenia császárné vezénylete alatt, a ki spanyol nevelése folytán volt oly vakbuzgó. E mellett bizonyos az, hogy Európaszerte jelenleg az ultramontan párt befolyása a belháborgások szításában mindenütt észlelhető. Így van ez Spanyol és Olaszországban, Ausztriában, Svájcban és Franciaországban. Nagyon felöltő jelenség e tekintetben, hogy Franciaországban oly erős katolikus színezetű kormány is, mint a Mac-Mahoné — a kinek neje egyike volt a mult évbéli búcsu-járások fővezéreinek — szükségesnek látta a franczia püspököknek lázasztó körleveleik miatti megfeddését, s elnyomni az ultramontanok közlönnyeit ama fenyegetődő hang miatt, melylyel a franczia népet a németek elleni gyűlöletre izgatták.

A német kormány és a papság közötti kérdést illetőleg, alig

vonhatni kétségbe a német korlátnok nyilatkozatainak őszinte voltát, miszerint itt egyes-egyedül az államnak saját polgári ügyeiben való tekintélye forog fenn. Ezt egész nyíltsággal is megvallja Manning érsek egy katolikus párthivei által tartott gyűlés előtt Angliában. Szavai ezek: „Az egyház különálló és legfensőbb méltóságu oly hatalom, a mely függetlenséggel bír, s egyedül maga szabhatja ki saját joghatósága határait, és szabhatja ki ennél fogva minden más joghatóságok határait. De a Jézus Krisztus egyháza, a hit és erkölcsiség kijelentése körén belől (a melylyel az önmagát meghatározza) illetén hatalom, vagy semmi, vagy rosszabb a semminél, családtság vagy jogbitorlás“.

A német kormány által elfogadott rendszabályok a következők: egy, a mint már érintve volt, a papság nevelésére vonatkozó törvény; egy, a mely tiltja a hazai törvényszékekről a Rómába való felebbezést; egy másik, mely nem engedi meg német katolikus papok vagy világiak kiközösítését a kormány szentesítése nélkül; egy másik megint megtiltja a püspököknek, hogy papokat egy állomásról másra tegyenek át a kormány engedelmével s a t. Szóval: a katolikus hitfelekezetet az ország törvényei azonegy lábra helyezik minden tekintetben a protestáns hitfelekezetekkel.

Kétségkívül a jelen nehézségek annak kivitelében, a mi különben méltányos intézkedésnek látszik, ama körülménynél fogva tünnek fel nagyobbaknak, mivel a német kormány utóbbi időkben különös kedvezéssel viseltetett az ultramontan párt iránt, mely az absolut uralom iránti szerelménél fogva mindig a monarchiával szövetkezett politikai ügyekben a szabadelvűek ellen.

Az év elején két nagy gyűlés tartatott Londonban, a német kormány iránti rokonszenv és méltánylás kifejezése céljából. E gyűlések egyikében a híres Dean Stanley-nek egy levelét olvasták fel, melyben feltétlenül igazolja a kormány eljárása módját, mutogatván történeti előzményekből, hogy ugyanazt követték Európa vezérhatalmai több alkalommal a pápai megtámadások és jogbitorlások ellen. Az egyik gyűlésen hozott határozatokra válaszképp egy kiváló figyelmet keltett saját kézíratu levelet küldött volt a német császár Russel lordhoz Londonba, mely levél méltóság és erély tekintetében méltán sorakozhatik ama sokat emlegetett levélhez, melyet az uralkodó a pápához intézett volt a múlt évben. „Kötelességem — ugymond a császár — népem vezérének

lenni a német császárok által az előbbi időkben századokon át folytatott küzdelemben oly hatalom ellen, melynek uralmát a világ egy országában sem találták a népek szabadságával és jóllétével öszszeférhetőnek; oly hatalom ellen, mely ha napjainkban diadalmaskodik, nem csupán Németországban veszélyeztetné a reformatió áldásait, a lelkiismereti szabadságot és a törvény tekintélyét. Elfogadom tehát a reám mért küzdelmet, teljesítve királyi köteleességemet, és szilárdan bizva Istenben, kitől segílyt kérünk a győzelemhez; elfogadom azt a mások vallására való tekintet és az evangéliumi kegyelem szellemében, melyet elődeim államaim törvényévé és igazgatásának jellemvonásává tettek. Kormányom legújabb rendszabályai nem gátolják a római egyházat vagy hiveit a vallás szabad gyakorlásában; csak az ország törvényhozásának adják meg a függetlenség biztosítéka egynémelyikét, melyek más országoknak már rég birtokában vannak, s melyekkel egykor Poroszország is birt a nélkül, hogy a római egyház azokat vallása szabad gyakorlásával öszszeférhetetleneknek tartotta volna. Én kezdettől fogva bizonyosan tudtam, s örvendek az ön levele által nyújtott bizonyítéknak, hogy e küzdelemben nem fogom nélkülözni az angol nép rokonszenvét, melylyel népem és királyi házam Oranai Vilmos napjai óta oly sok, közösen folytatott küzdelem emléke által van öszszekötve“.

„A vallási krízis Európában“ czime egy a „Revue des Deux Mondes-ban Renan által irt cikknek, a melyben többi közt előadja az ó-katholikus mozgalom mivoltát s kilátásait érdeklő nézeteit is. „Hogy valamiféle szakadás a római egyházban elkerülhetlen volt az oecumenicus zsinat után oly országban, mint Németország, hol ugymond, egy parányi miveltséggel bíró katolikusknak majdnem protestáns szokásai vannak, ismeri vallását, okoskodik fölötte, elfogadja ezt, elveti amaz belőle. A püspök és a pap mellett a német katolikus országok legtöbbszörének van egy hittudósa, a kinek szava a hit- és erkölcsstan kérdéseiben gyakran több súlylyal bír, mint a püspöké. Világi vallástanár van szintén alkalmazva többször a nyilvános tanintézetekben. Az ó-katholikus mozgalom természetesen ezen német tanárok, hittudósok közt kezdett jelentékenyen mutatkozni, mint a kik a szent szöveg ismeretével bírván

látták, mekkora eltérés történt a hagyományoktól. Ez volt gyümölcse annak, hogy a theológiát az egyetemeken taníták a német tartományokban, a helyett, hogy azt a papnöveldekben tanították volna, mint más katolikus országokban. A katolikus tanárok Németországban ittcott a protestáns theologusok mellett alkalmazva s velök szakadatlan vallási vitákat folytatva, mintegy magok is protestánsokká lettek. . . . Döllinger, a katolikus hittudomány főfő bajnoka, megkérdeztette a kihirdetni szándékolt új dogma iránt, azt felelte, hogy azon esetben minden veszve van. E nagy strategista átlátá, hogy az új dogmák lehetetlenné tennék tovább is viaskodni a protestánsok ellen. . . . A német kath. egyetemek theologusainak nagy része osztozott e véleményben, s a csalhatatlanság hitczikke ellen egész nyíltan tiltakoztak. E fellázadt theologusokkal kezett fogott néhány tudós világi, hittudósok ők magok is, s alapos jártassággal bírtak azon történelmi és kritikai buvárlatokban, a mikben a tudós Németország anynyira gyönyörködik.

Egyébiránt a német francia tudós azt hiszi, hogy az ó-katolikus mozgalom nagyon túl van becsülve. Jellemző körülmény, hogy egyetlen püspök sem merészlett a schisma pártjára állni a dogma kihirdetése után. A katolikus világban pedig a püspökség részvéte nélkül megindult mozgalom mindig szűk határok közé szorított marad. Az ó-katolikus szakadás, bármi komoly jellegű is, voltaképen mindeddig másod-rendű tüntetésnek látszik, figyelemre méltó a benne résztvevők tudománya és jelleme által, de csekélyszerű, követőinek száma szerint. E kised egyháznak kebelében vannak tanárok, tudósok, papok, s a legelőkelőbb polgársághoz tartozó egyének; de a nép alig tud róla valamit, s egyház nem létezik a néptömeg pártolása nélkül. Ez új egyházban sok pásztor láttok, de kevés nyáját; nagy kánonjogi tudományt, de kevés keresztelést, kevés temetést, kevés házasságot. S micsoda egyház az, a mely nem keresztel, nem temet és nem esket? Az ó-katolikus mozgalom élni fog; de nézetem szerint nem fog dönteni a német catholicismus jövője felett. Csupán a protestáns secták számát fogja egygyel szaporítani“.

Hogy e mozgalomnak oly csekély sikere volt Franciaországban, azt a francia tudós részint a vallási tárgyokban való nagy tudatlanságnak, részint a rendkívüli közönynek tulajdonítja. Franciaországban nem tudják felfogni, hogyan ragaszkozhatnak ke-

resztény ember komolyan ehhez vagy ahhoz a hitvalláshoz. A mi egészen külsőleges és politikai vallásosságunk mélyén mindig bizonyos kétely rejlik. . . . Az érzelem, melylyel mi szemléljük a theologiai vitákat, mint eszelősség és rossz izlés jelenségeit, azon a mélyen gyökerezett véleményen alapszik, hogy ily tárgyakban sajátlag semmit sem állíthatni valónak vagy hamisnak. Olaszország ugyan e nézetet vallja, mint Franciaország. . . . és ha a zsinat nem birt volna szintugy politikai, mint vallási jelleggel, az olaszok nem sokat vették volna szemügybe; sőt Olaszország meg is előzte Franciaországot. A középkor második felében, s a tizenötödik században és a tizenhatodik első felében ott már szintig gondolkoztak. A babona, ugymondák, jó a babonásnak, „Mundus vult decipi; decipiatur“.

Renan nézete a francziák vallásos érzületét illetőleg menynyire meg nem bizható, az iránt tanuskodik a francia reformátorok vagy hugonották története, a kikenél mélyebben vallásos jellemeket az angol puritánok sem mutatnak fel. Napjainkban is hasonló komoly, buzgó vallásosságot észlelhetünk a francia protestánsoknál. Sőt a katolikus népnél is, bár szándékosan vakítják a szent dolgokkal és érzelmekkel politikai céljaikra visszaelő monarchisták, nem kevés jeleit tapasztalhatni a tisztább világosság iránti fogékonyásznak és sovár vágyódásnak. Németországban pedig ha lassanként is, mind inkább szaporodik az ó-katholikus egyházak száma. S fog még ezentúl nagyobb gyorsasággal terjedni e mozgalom. Legközelebről nagy lökést adott annak a badeni nagyhercegségben az ó-katholikusok jogviszonyait illető, a második kamara által elfogadott törvényjavaslat, a melynek messzse kiható elvi és gyakorlati jelentősége van. Az „ó-katholikusokat“ ugyan mind a bajor, mind a porosz és többi német kormányok már ezelőtt közigazgatási úton elismerték annak hogy igazi katolikusok; azonban Badent illeti e részben az elsőség, a menynyiben ez az első állam, mely ez ó-katholikusoknak jogait rendszeres törvény által biztosítja. E törvény szerint a római-katholikus egyházra vonatkozó minden államtörvény a katolikusok azon részére is alkalmazandó, mely az 1870 jul. 18-án kelt vaticáni törvények elismerését megtagadta. Ez ó-katholikus nevet viselő keresztények biztosan folytathatják hivatalaikat, élvezhetik javadalmaikat mindamellet, hogy a pápa egyetemes joghatósági s csalhatlan tanítói hivatalát el nem ismerik. Az eddi-

gi egyházi felsőségek joghatósága az ó-katholikusokkal szemben nem bir hatálylyal. Külön hitközségeket szabad alakítaniok a plébánia kebelében, s isteni tiszteletök tarthatása végett a r.katholikus templomot, s szent edényeket használhatják, s a papság üreségbe jöttekor az ó-katholikusoknak juthat az állomás, ha a többséget teszik sat. E törvény különös előnyére lesz az ó-katholikus ügynek, mivel köztudat szerint igen sok r. katholikus azért nem merészkedett nyíltan odahagyni a vátikánt, s annak csalhatatlan pápáját, mert egyfelől attól tartott, hogy az egyházi község-vagyontól, s még templomaitól is megfosztják; másfelől azért, mert elegendő ó-katholikus lelkésznek szűkében voltak. Ez utolsó szükség pedig onnan eredett, hogy az egyházi javaknak birtokosai nem voltak saját hivatalaik megtarthatása iránt biztosítva. Ha a pap plébániáját elveszté, evel kenyere is veszte volt. Ezért túri, szenvedt ezer meg ezer katholikus pap némán és kedvetlenül a pápai újításokat az egyházban. Ez akadály Badenben már el levén törölve, a közel jövő megmutatja, hogy a különben is már számos ó-katholikus községek Badenben szemlátomást szaporodni fognak. Az állami törvényhozásnak semmi köze dogmai vitakérdések megoldásához. Csak azt a tényt ismeri el, hogy az ó-katholikusok az egyházi újítás el nem ismerése által semmiképen sem veszthetik el régi jogaikat és egyházi javadalmaikat. Mert nem az ó-katholikusok azok, a kik az államilag elismert katholikus egyháztól elfordultak; sőt inkább az ők egyházi elleneik tették ezt. E jó példáját Badennek a többi német kormány is jörendin követni fogja.

A demokratiai áramlat Svájczban hatalmas előhaladást tévén a közelebbi idő alatt, az egyházi mozgalomnak is mélyebben bé kellett hatnia a népélet minden rétegébe. Politikailag népszerű és egyházilag önkényü hatalom alatt élni, egy önérzetes szabad nemzet gyermekeire nézve eltűrhetetlen állapot. Innen az oly keményen neki hevülő küzdelmek e kisded köztársaságban, a hol majd minden egyes polgár részt vesz a tusában. Az állami hatóságoknak az egyházi tisztviselők ellen irányzott külön rendeletei által a római beavatkozást nem lehet gyökeresen legyőzni, azt nyilván átlátták; magát a népet kelle tehát felfegyverzeni az ellenség ellen egy nép egyház alkotása által, mely a hierarchicus egyház lábai alól a talajt elvonja. Ily szellemben jára el egyik kánton

a másik után egyházi törvények felállítása által. Így Solothurnban és Genfben, a hol azonnal is ó-katholikus hitközségek alakultak, ó-katholikusok választatván papokká a nép által. Az új törvény az egyházi élet súlypontját mindenütt a községbe teszi át. Ez maga választja papját, s még Svájczon kívül más állambeli okleveles jelöltek közül is szabad választania. A község határoz véglegesen a tan és isteni tisztelet felett; a lelkészek lelkiismeretét pedig nem szabad megszorítani. Hasonló szellem hatja át a Bern kánton számára hozott egyházi törvényt is, mely nem rég 70,000 szóval lön elfogadva 17,000 szó ellenében. Mely fényes eredményt az egész szabadelvű Svájc újjongó örömmel üdvözlé. E roppant többséggel elfogadott törvény először is szorosán különválasztja az állami és az egyházi élet körét. Béhozza tehát a kötelező polgári házasságot, az egyházra biz minden belügyet (tant, isteni tiszteletet, lelkipásztorságot), s az állam részére csak a külügyeket tartja fenn, valamint az egyház feletti felügyeletet sat.

Olaszországban — mint a „Reform“ elmés krónikása megjegyzi — azt hiszik, a mit nem hisznek, s nincs hitök abban, a mit hisznek. A mit a papság mivel, azt általában egyházi és világi részről, bámulandó közönnyel fogadják. Olaszoknak a vallás nem lelkiismeret dolga, csupán eszköz, a mit kénye szerint használ vagy nem használ; használ mennyei idvességére, de nem használhat földi érdekeire, a mi elég jó és üdvös nevének, gyermekeinek, de önmagának nem; hasznos hazája hatalmi állásának emelésére, de nem saját lelke békességére. Azért nem győzhet nála a mi jobb; mivel ugy vallásosságából mint szabad gondolkozásából hiányzik a legjobb rész: az erős hit, a mérész bátorság, a magas cél, a végleges diadalnak biztos reménye. Évek óta életbe van ott léptetve a polgári házasság; s ennek daczára azt fedezték fel, hogy 120,000 pár, s köztük a király, csupán egyházi szertartással eskettette magát meg, oly erő nélküli a törvény, a bíró, a nősülő férfi. A második kamara nagy lelkesen megvitat egy új, jeles iskolai törvényt, természetesen kötelező tanítással, ámde a végszavazásnál mégis elveti az egész törvényt, még pedig azon fontos okból, mert kötelező törvények végrehajtására nem érez magában és népében elégséges erőt. A kormány nem ismeri el a pápától minden jelentés nélkül kinevezett püspököket, s ezért illetékes jövedelmeiket elvonja; ellenben az ily püspököket, kinevezett papokat mégis elismeri, ha ezek jelentést

tesznek kineveztetésök felől, sőt ha nem teszik is meg e jelentést, megadja nekik a megerősítést. A kormány és papság közti összehúzózkodás megoldására nem volna helyesebb eszköz, mint a község általi szabad pap-választás. Még Poroszország is, mely éppen nem viseltetik különös előszeretettel a demokratiai intézmények iránt, oly esetekben, midőn a püspöki szék húzamosb időre üresen maradna, ily község általi választásra gondol. Egészen másként tesz az olasz kormány, azaz, éppen semmit sem tesz, hanem összekulcsolja karjait, s a községválasztásokat nem ismeri el, ugyanazon jogi okokból, a melyekből a bajor kormány a Reinkens ó-katholikus püspökségéről semmit sem akar tudni, mert a jogi okok köeső záporoként hullanak alá mindenütt, hol férfi bátorság és szilárd igazságosság hiányzanak. Szóval, a legállhatatlanabb ellentmondások nyugton állanak fenn egymás mellett. A sajátképi nemzet valódi képét, felemelkedését nem keresi a vallásban; nem érti, nem érzi még eléggé, hogy állami erejének is legszilárdabb alapja a világossággal szövethető vallás. Mindemellett is nincs elég okunk e csodálatos ország és fényes tehetségekkel felruházott nép iránt kétségbe esnünk. Mi volt Olaszország még 1854 előtt? Mi most 1874-ben? S a pusztában bujdosás negyven évének még csak a felét küzdötte át a teljes szabadság felé sovárgó szép Italia.

Aus tri á b a n is „kiütött“ a vallás-szabadság. Hiában protestált az ellen a római curia, protestáltak az osztrák főpapok. (Az ily szellemű protestantismus szépen összefér a hierarchia hitével is.) S mindannak daczára, hogy a szent atya encyclicát bocsátott ki az egyházpolitikai törvényjavaslatok ellen, mint a melyek a porosz törvényekhez képest mérsékelteknek látszanak, de valódiképen ugyanazon szellemtől vannak áthatva, daczára, hogy a császárhoz is levelet intézett, a melyben Isten szerelmére kérte ő felségét, ne engedje, hogy az egyház oly becstelen rabságba jusson; s daczára hogy a főpapok az egyház sanyargattatása s annak mikénti enyhítése felett kenetteljesen tanácskoztak, békességes dús lakoma közben, a melyet a Balaton-Füredről rendelt harmincz fontos fogások s a Károlyi gróf vadaskertjéből kapott jól hizlalt fázának nem kevéssé izesítettek, a tokaji mellett a szomorkinak is előfordultával: mindezek daczára a törvényhozó gyűlés eltörölte a concordatumot, progressiv adó alá vetette a felsőbb egyházavadalmakat a vallási alap javára, a melynek kezelését a kormány a maga részére tartja fenn,

maga javítja az alsóbb papság dotációit, s e célra tetemesen megadóztatja a püspököket; szabad szellemben határozott továbbá a szerzetes rendekről sat. Való, hogy még van elég rom és romlottság, a minek eltörlését követeli a miveltség, a vallás és erkölcsiség szelleme. Több kérdés megoldatlan maradt, mint a kegyuraság dolga, a theologiai facultások, gyermek-seminariumok kérdése. A jézsuiták kizáratását is indítványozták néhányan a haladó pártból; de ez indítvány nagyon túl ment a gáton, ott hol a kormánynak annyira bátorsága sincs, hogy az innsbrucki jézsuista theologiai facultást eltörölje sat. E hiányok daczára is sok dolog történt Austriában, a mit az ultramontanok rosznak tartanak, a minek tehát az igazi haladás szellemében jónak és örvedetesnek kell lenni.

Nagyon féltő, hogy szegény Franciaországnak az ultramontan játék még sok kárt fog okozni; mert fájdalom, még sokan vannak, a kik csodákat hisznek elérhetni a csalhatatlan pápával, nem mintha ők magok hinnék, hogy a pápa csakugyan csalhatatlan és mindenható, hanem mert azt képzelik, hogy Európa többi nemzeteinek nagyobb része még ma is elég buta arra, hogy a jézsuiták által hagyja magát orránál fogva vezetetni. A királpártiak között is csakugyan igen sokan észre kezdettek térni, hogy ne bizzanak oly nagyon abban az ultramontan szövetségben. Mai nap a papság befolyása már nagyon sok tekintetben csak képzeti, s ily korhadt és csak saját érdekeit szem előtt tartó testülettel hogyan remélhetik a francziák a német legyőzését? Csodálni lehet, hogy Rász strassburgi érsek még észre nem térítette őket. Béláthatták volna, hogy a püspökök, legyenek francziák vagy németek, Rómát a hazának eléje teszik: egy kenetdús beszéd szerint: szolgálj előbb az Istent, aztán az embert.

Chr.